

ADJECTIVE DE ORIGINE SLAVĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Dacă substantivele de origine slavă nume de obiecte în înțelesul larg al cuvântului, pătrunse în epoca celor mai vechi contacte ale românilor cu populația slavă, au fost grupate și analizate într-o anumită măsură în lucrările de specialitate publicate pînă acum (O. Densusianu, A. I. Iațimirski, B. Ţonev, Th. Capidan, Al. Rosetti etc.), nu tot același lucru se poate spune despre adjectivele de origine slavă, intrate în limba română într-un număr destul de mare. În lucrările fundamentale de istoria limbii române ale lui O. Densusianu și Al. Rosetti adjectivele de origine slavă sînt consemnate într-un număr redus, scoțindu-se în evidență doar acele adjective care exprimă particularități fizice sau morale.¹

În articolul de față ne propunem să reluăm această problemă, pornind mai ales de la constatarea că numărul mare de adjective împrumutate pe cale populară este un indiciu în plus în sprijinul tezei că elementele lexicale slave au pătruns adînc în sistemul limbii române. Multe din ele nu puteau fi împrumutate decît în condițiile unui contact îndelungat între romîni și slavi, în condițiile « bilingvismului » slavo-romîn.

De obicei, astfel de cuvinte trec dintr-o limbă în alta, în condițiile amintite, ca urmare a expresivității lor. Redînd o însușire a oamenilor, animalelor, obiectelor, etc., numeroase adjective exprimă în același timp și o apreciere calitativă făcută de cel care vorbește, ceea ce le dă de multe ori o nuanță afectivă.

Se poate spune fără a exagera că numărul adjectivelor de origine slavă din limba română este destul de mare, dacă se are în vedere faptul că adjectivele calitative reprezintă o clasă puțin numeroasă în raport cu substantivele². După

¹ O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 255; Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne (sec. VI—XII)*, București, 1954, p. 40—43.

² Cf. de pildă, cifrele date de T. Lehr-Spławinski în cartea sa *Język polski* (trad. rusă, Moscova, 1954, p. 64 și urm.) privitoare la cuvintele moștenite din slava comună de către limba polonă: substantive — peste 1000, verbe — circa 460, adjective — 160, cuvinte aparținînd altor părți de vorbire — 80.

sensul lor aceste adjective pot fi împărțite în mai multe grupe, deși uneori, din cauza polisemantismului, pot exista ezitări în ceea ce privește trecerea unui cuvânt într-o categorie sau alta. Din această cauză, clasificarea propusă în acest articol, departe de a fi definitivă sau completă, este, într-o anumită măsură, arbitrară: ea se bazează pe sensul inițial al cuvântului sau pe cea mai obișnuită întrebuințare a lui în limba română. (De cele mai multe ori aceste două momente coincid, dar nu întotdeauna). În afară de aceasta, trebuie avut în vedere și faptul că numeroase adjective calitative pot fi (în forma lor masculină) întrebuințate ca adverbe, uneori cu un sens foarte larg, sau (în ambele forme — masculină și feminină) ca substantive, ceea ce poate duce de asemenea la largiri sau specializări de sensuri.

În linii mari, adjectivele de origine slavă din limba română pot fi grupate cel puțin în cinci categorii:

1. adjective exprimând însușiri fizice ale oamenilor și, în general, ale ființelor și lucrurilor;
2. o grupă specială de adjective care denumesc însușiri, de obicei fizice, ale animalelor (în primul rând, ale celor domestice);
3. adjective denumind însușiri psihice ale oamenilor, calități sau defecte.
4. adjective exprimând determinări ale oamenilor din punct de vedere social;
5. adjective denumind diverse însușiri concrete sau abstracte, ale obiectelor în general³.

1. *Însușiri fizice ale oamenilor (și, în general, ale ființelor și lucrurilor).*

Dacă substantivele de origine slavă privitoare la corpul omenesc sînt puțin numeroase (*trup, obraz, costiță, plete* etc.), adjective din aceeași sferă de reprezentări întîlnim mai multe. Ele au pătruns din limba populațiilor slave în limba română datorită expresivității lor. Unele dintre ele exprimă anumite însușiri « pozitive » (ex. *zdravăn*), pe cînd altele denumesc defecte, însușiri « negative » (ex. *știrb*); însă nu totdeauna o asemenea demarcație poate fi făcută. De cele mai multe ori, astfel de cuvinte se întrebuințează nu numai cînd e vorba de oameni (ex. *slab*); totuși, unele au sensuri limitate și, de regulă, nu și le pot extinde (ex. *cîrn*).

Două dintre acestea adjective exprimă noțiunea de sănătos: *zdravăn* și *citav* (reg.).

Zdravăn '1. (despre oameni sau despre părți ale corpului lor) voinic, puternic, vînjos, viguros; 2. sănătos, teafăr, întreg, nevătămat (la trup sau la minte); 3. (p. ext. despre obiecte) mare, puternic, solid, rezistent, adv. mult din plin'⁴

³ Asupra conținutului adjectivelor, în general, vezi *Gramatica limbii române*, vol. I, 1954, p. 173.

⁴ Toate definițiile sînt date după *Dicționarul limbii române literare contemporane*, *Dicționarul limbii române al vechii Academii*, *Dicționarul lui Candrea*, *Dicționarul lui Tiktin*.

este într-adevăr sinonim, pentru unele sensuri, al cuvîntului de origine latină. Corespondentele lui sînt: v. sl. *съдракъ* «sanus», *съдракънѣ* «idem»⁵; bg. *здрав* '1. sănătos. 2. tare, puternic. 3. solid, de nădejde'⁶; s-cr. *zdrav* '1. sanus, validus. 2. integer'⁷; cf. și ucr. *здоров, здоровий*, rus. *здоровый* etc. După cum se vede, forma romînească provine dintr-un *sădravina* (cf. forma citată din Mikl, *Lex.* 922), în care *ъ* apare vocalizat în *e*, devenind *ă* după *v* (cf. sl. sl. *ovesă* > rom. *ovăș*)⁸.

Cu un sens apropiat se întîlnește dialectal în Transilvania, *citov*, *citav* 'întreg, nevătămat', care corespunde exact bulgar, *читав*, s-cr. *citav*.⁹ În ceea ce privește forma, sufixul *-av* apare și modificat foneticeste în *-ov*, ca și în *coșcov*, *hîlpov* (*hîlpav*).

Un sinonim parțial pentru adjectivul de origine latină *roșu* este *rumen*, întrebuințat cu sensuri concrete, referitoare, în primul rînd, la om: '1) (despre obraji sau buze) care bate în roșu; (despre persoane) cu fața îmbujorată. 2) (despre fructe și unele alimente) de culoare roșiatică. 3) (fig.) de un roșu aprins, trandafiriu'; arom. *arumin'* rumen'.¹⁰ Comp, în limbile slave: vsl. *рѹмѣнѣ* 'ruber',¹¹ bg. *румен* (ex. *румено лице, румяна като ябълка*)¹², s-cr. *rumen*; cf. și verbul a se rumeni — bg. *руменя*, s-cr. *rumeniti se*, etc.

Din punct de vedere fonetic, se remarcă redarea lui *ѣ* prin *e* (în poziție neaccentuată), ca și în bulgara modernă și sîrbo-croată.

Pentru noțiunea opusă lui (*om*) înalt limba romînă folosește mai multe adjective: (*om*) mic, (*om*) scurt — în cea mai mare parte a teritoriului țării, în timp ce în Oltenia și unele părți ale Munteniei se folosește cuvîntul de origine slavă — *scund* (cf. ALRM I, 95), înregistrat în dicționare cu două sensuri: '1) mic de stat, scurt, mărunț (despre oameni). 2) (despre construcții, etc.) puțin înalt, puțin ridicat, jos'.

Corespondentele în limbile slave sînt: vsl. *скѣдѣ* 'qui est en quantité insuffisante',¹³ bg. *скден* (*скѣден*) '1) insuficient; 2) sărac'¹⁴; comp. și s-cr. *oskudan*

⁵ Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, p. 922, L. Sadnik — R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, p. 127.

⁶ St. Mladenov, *Български тълковен речник с одлед към народните говори*, vol. I, p. 786.

⁷ F. Iveković i I. Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, vol. II, p. 835.

⁸ În limbile slave actuale n-am găsit un astfel de adjectiv cu sufix.

⁹ Vezi, în afară de Berneker, SEW, I, 158 — A. Vaillant, «*Révue des études slaves*», VI, 1-2, p. 106-107.

¹⁰ I. Dalametra, *Dictionar macedo-romîn*, p. 28.

¹¹ Miklosich, *Lex.* 805; Sadnik — Aitzetmüller, *Hwb.*, p. 116.

¹² N. Gerov, *Речник на български език*, vol. V, p. 90.

¹³ A. Meillet, *Etudes sur l'étimologie et le vocabulaire du vieux slave*, II, Paris, 1905, p. 228; Sadnik-Aitzet., *Hwb.*, 120.

¹⁴ L. Andreicin ș. a., *Български тълковен речник*, Sofia, 1955, vol. III, p. 797.

'idem'; cf. și v. rus *скудыи* 'insuficient, sărac'¹⁵, rus *скудный*¹ 1) (despre om) sărac, necăjit; 2) (despre lucruri) insuficient, în cantitate mică'; ucr. *скудний* 'idem' etc.

Sensul adjectivului apare restrîns în limba romînă. Forma lui e cea veche, atestată în vsl. și v. rus., fără sufix: *skodъ* > *scund*, față de bg. modernă *скуден* (*скъден*) etc.

Alte caracteristici ale omului sînt exprimate prin adjective de origine slavă ca *slab* sau *schilav*, *pleșuv*, *cîrn*, *știrb*, *gîngav* (acestea din urmă denumesc « defecte »).

Slab este, de fapt, un cuvînt polisemantic, dar în accepțiunea cea mai curentă se întrebuițează cu privire la oameni sau ființe în general: 1) (despre oameni sau animale) uscățiv; 2) (despre ființe) lipsit de forță fizică, de vigoare, de energie morală; 3) lipsit de valoare, mediocru; 5) lipsit de trîncie, puțin rezistent'; arom. *slab'* slab, rău'.¹⁶ Corespondentele slave sînt următoarele: v. sl. *слабъ* 'faible'¹⁷, bg. *слаб*, s.-cr. *slab*, sloven *slab* etc. Pentru a constata identitatea de sensuri dintre romînă și bulgară (în opoziție cu limba rusă, de pildă) se pot compara cîteva sintagme în care apare acest adjectiv în cele două limbi: *față slabă* — *слабо лице* (rus. *худощавое лицо*), *zid slab* — *слаба стена* (rus. *непрочная стена*), *carne slabă* — *слабо месо* (rus. *постное мясо*), un scriitor slab — *слаб писател* (rus. *плохой писатель*).¹⁸

În ceea ce privește repartitia teritorială a cuvîntului, în diverse accepțiuni concrete, datele « Atlasului lingvistic romîn » arată că în sensul (om) care nu e gras' — *slab* se întrebuițează aproape pe întreg teritoriul limbii romîne, cu excepția Transilvaniei de nord-vest (unde se folosesc: *săc*, *amărît*, *hitioan*); în schimb, *slab*, cu înțelesul concret (om) fără putere', a fost de asemenea înregistrat aproape în toată țara, cu excepția unor puncte din Muntenia, Oltenia, Transilvania și Moldova (unde avem *gingaș*, *ticălos*, *fîrav*, *păcătos*, etc.).¹⁹ Se poate vorbi într-o anumită măsură, în acest caz, de o repartizare teritorială diferită a sensurilor, deși într-o bună parte a teritoriului daco-romîn, cuvîntul e înregistrat cu ambele sensuri. În tot cazul, sensurile unice se află la extreme, deci acolo unde influențele reciproce ale graiurilor sînt mai puțin intense. Aceasta e o dovadă a faptului, că în limba populară, cuvîntul tinde să fie întrebuițat mai ales într-un singur sens concret, în cazul cînd cele două sensuri fac parte din contexte de limbă și de viață apropiate (e vorba despre caracterizarea omului).

¹⁵ I. I. Sreznevski, *Материалы для словаря древнерусского языка*, vol. III, col. 394.

¹⁶ Dalametra, 192; Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromîn*, București, 1925, p. 82.

¹⁷ A. Meillet, *Et.* II, 229; Sadnik-Aitzet., *Hwb.*, 121.

¹⁸ Exemplele bulgărești sînt luate din Геров, *Речник*, V, 186, și Andreicin ș. a., *Бълг. тълк. речник*, 788.

¹⁹ Vezi, ALRM I, 96; ALRM II, 141, 142.

Schilav, reg. *chilav* (Moldova, Bucovina, Transilvania) 'schilod, olog, vătămat'²⁰ corespunde bg. *килав* (provenit din *кила* = rom. inv. *chilă* 'vătămătură'²¹) — 1) herniosus; 2) (fig) olog, slab'²², s. cr. *kilav* 'herniosus', etc. Cuvîntul romînesc îşi păstrează sensul iniţial de 'vătămat' doar în forma sa dialectală, originală din punct de vedere etimologic, pe cînd forma cu proteză (s-), generalizată, nu se mai întrebunează decît în accepţiunea lărgită, mai nouă — 'schilod, ologit'.

Cf. *Eşti schilav tot! Un cerşetor*

Te-ntorci acum acasă... (Coşbuc, Rugămintea din urmă).

Datorită expresivităţii sale, cuvîntul a putut fi uşor modificat, atît prin apariţia protezei s-, cît şi prin înlocuirea sufixului -av cu un alt sufix -od: *schilod*²³.

Pleşuv, inv. *pleşiv* 1) (despre om) chel; 2) (despre vulturi) fără pene pe cap şi pe gît, golaş; 3) (despre munţi, dealuri) golaş, despădurit' corespunde v. sl. *пѣшинъ*, bg. *плешиу* 1) chel; 2) golaş; despădurit', s.-cr. *plešiv* 'idem'. În formele *pleş* (fără sufix; cf. cuvîntul de bază slav *plěšь* 'pleşuvie'), *pleşuv*, *pleşug* (cu schimbare de sufix: -ug), cuvîntul e răspîdit în întreaga Transilvanie (cu excepţia Făgăraşului şi Braşovului) şi Moldova de nord, în timp ce în partea sudică a ţării se întîlneşte sinonimul său *chel*, *chelbos*,²⁴ pătruns mai tîrziu din turceşte.

Cîrn 1) cu nasul tăiat, fără nas; 2) (despre nas, p. ext. bot) mic, scurt, cu vîrful turtit în sus; 3) (despre obiecte) cu vîrful strîmbat sau adus în sus; p. ext. strîmb'²⁵ corespunde sl. bis. *крънкъ* 'verstümmelt am Ohr (auch an der Nase)', cf. *кръно-носъ* 'mit abgeschnittener Nase'²⁶; bg. *крън*, *кърн* 1) (reg. despre animale) cu urechea tăiată; 2) (despre om) cîrn; 3) ştirbit, cu marginea ruptă'²⁷; s.-cr. *krn* (forma veche), *krnj* (şi *krnjav*) mutilus, mutilatus; imperfectus, mancus'²⁸, etc.

Ştirb 1) căruia îi lipseşte unul sau mai mulţi dinţi. 2) (despre vase, obiecte) cu buza spartă, ciocnită; 3) cu tăişul tocit, cu ştirbituri', corespunde bg. *църб*, *църб* 1) cu buza spartă, ciocnită; 2) fără dinţi; 3) fără coarne'²⁹. Cuvîntul e aproape general pe tot teritoriul daco-romîn (cf. ALRM I, 101). Din punct de vedere fonetic trebuie remarcat că reflexul ierului mic din rădăcina sl. c. *ščьrb-* este i, spre deosebire de limba bulgară, unde durificarea lui *št* a atras după sine trecerea lui *ь* > *ъ*: *църб*³⁰.

²⁰ Vezi, C. Andreea, *Dicţionarul limbii romîne*, 257; DA I, p. II, 353.

²¹ Vezi etimologia cuvîntului slav la E. Berneker, SEW, I, 677; cf. Tiktin, DRG, I, 339.

²² Mladenov, *Бълг. тълк. речник*, I, 1020.

²³ Cf. Tiktin, DRG, III, 138.

²⁴ Vezi, ALRM I, 16.

²⁵ Cf. DA I, p. II, 152; DLRLC, I, 452.

²⁶ Berneker, SEW, I, 669.

²⁷ Mladenov, *Бълг. тълк. речник*, I, 1098, 1120.

²⁸ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vol. V, p. 603, 605.

²⁹ Геров, *Речник*, V, 599; Andreicin ş. a., *Бълг. тълк. речн.*, 964.

³⁰ Cf. Vasmer, REW, III, 449 (*църба* — sl. c. *ščьrba).

Ġingav' (om) care vorbește greu și împiedecat; sin. bilbiit, peltic' corespunde v. sl. *гѣглѣникъ* 'schwer redend' ³¹, bg. *гѣгнѣ* 'Ġingav', sloven *gognjav* 'näselnd', rus. *гугнивый, гугнявый* 'Ġingav' ³². În ceea ce privește forma, observăm că adjectivul românesc prezintă alt sufix decât v. sl. și bulg.—*iv*, și anume —*av* (ca sloven. și una din variantele rusești); grupul consonantic *gn s*-a redus la *g* din cauza vecinătății lui *ġin* (**ġingnav* > *ġingav*).

2. Înșușiri fizice ale animalelor domestice.

Această grupă de adjective e deosebit de interesantă prin faptul că sînt legate direct de viață agricolă, țărănească, adăugîndu-se bogatei terminologii de acest fel, provenite din dialectele sud-slave răsăritene. Numărul lor nu e prea mare, dar ele sînt larg folosite în limba populară.

Plăvan' (despre boi și vaci) cu părul alb-cenușiu sau alb-gălbui; (subst.) nume de bou; bou'; *plăvai'* (despre animale) cu părul sau lina de culoare alb-cenușiu sau alb-gălbui' (și: *poamă plăvaie* — strugure cu bobița rotundă și de culoare albă); *plăviț'* 1) (despre animale) alb-gălbui; 2) (despre părul omului, p. ext. despre oameni) blond'; *plăviu'* (despre persoane) blond'. După cum se vede, adjectivul are mai multe variante cu diverse sufixe românești. Corespondențele lui (fără sufix) sînt: v. sl. *плавъ* 'weisslich, gelb', ³³ bg. *плав'* (reg. inv.) *беложълт, сивосин'* ³⁴, s.-cr. *plav'* 1) blau, flacus; 2) blond' ³⁵ etc.

Pag' (despre cai, mai rar despre alte animale) care are pete (de obicei albe) pe cap sau pe trup; tărcat' corespunde subst. bg. *нега* 'pistruiat', 'adj. *негав* 'pistruiat' ³⁶, s.-cr. *þjega'* id. bg.', *þjegav, þjegast* 'fleckig, sommerfleckig' rus. *негуѣ* 'pag (despre cai)' ³⁷.

După cum se vede, limbile slave de sud nu păstrează un adjectiv simplu, fără sufix, din tema *peg-*. În schimb, limba rusă păstrează un astfel de adjectiv, ceea ce ne permite să explicăm foarte ușor cuvîntul românesc dintr-un sud-slav **pěgъ*, pronunțat *p'ăg* (ca în dialectele bulgare), care a dat ulterior *pag* (influența labialei asupra reflexului lui *ě*; cf. *nevěsta* > *neveastă* > *nevestă*, *сѣвѣтъ* > **sfeat* > *sfat*).

Griv' (despre animale mai ales despre ciini și păsări) pătat cu alb și negru, pestriț', arom. *griv'* idem' ³⁸ corespunde bg. *зрив'* (dial., mai ales despre animale, păsări) cenușiu' ³⁹; cf. s.-cr. *grivo'* canis collo albo', *grivast* (de ex. ciine)' cu ġitul

³¹ Sadnik — Aitzet., Hwb. 30; Berneker, SEW, I, 341.

³² Cf. Vasmer, REW, I, 317; Dal, Толковый словарь (1955), I, 405.

³³ Hwb, 86. Cf. Vasmer, II, 395: половый.

³⁴ Mladenov, Етимологически и правописен речник, 425—6.

³⁵ Iveković-Broz, Rječnik, II, 44.

³⁶ Mladenov, Ем. 416.

³⁷ Vezi etimologia la Vasmer, REW, II, 329.

³⁸ Dalametra, Dicționar macedo-romin, 107.

³⁹ Andreicin ș. a., БТР, 103.

alb' ⁴⁰ (rădăcina cuvîntului se află în sl. com. *griva*, cf. sl. bis., rus. etc. *griva* 'coamă'). ⁴¹ Adjectivul poate apărea și substantivat, iar *grivu*, *griva* pot să fie și nume de ciine (câțea). Cf. sufixat: *grivei* (de obicei nume de ciine), *grivan'* un fel de șoarece cu o pată mare în jurul gîtului' ⁴².

Breaz' 1) (despre animale: cal, bou, ciine etc.) cu o pată albă în frunte sau cu o dungă albă pe bot; 2) (fig. despre oameni, de obicei la comparativ) deosebit, grozav, iscusit, deștept' corespunde bg. *браз'* *breaz* (despre animale)' ⁴³ (singura limbă slavă care are un astfel de adjectiv — fără sufix — din rădăcina cuvîntului sl. com. **berza*: bg. *брѣза*, rus. *береза* etc.) ⁴⁴. Sensul al doilea, figurat, e o creație proprie românească.

Toate aceste adjective se referă la culoarea părului, lîinii, penelor animalelor și păsărilor, de obicei domestice. Acestei categorii am putea să-i adăugăm adjectivul *sireap* (înv. *svireap*), care denumește o caracteristică mai ales a cailor: *sireap* '1) (învechit) crud, iute la fire. 2) (despre cai) sălbatic, iute, greu de stăpînit' corespunde v. sl. *скръпкъ* 'sălbatic, crud (wild, roh)' (de ex. la Mikl., *Lex.* 825: *скръпкъ конъ*), bg. *свиреп'* crud, sălbatic'; cf. și v. rus. *сверѣтъ* și *свирѣтъ*, rus. mod. *сви́реный* 'sălbatic, crud, furios' ⁴⁵ etc. Că adjectivul se întrebuintează în limbile slave adesea cu privire la cai o dovedește și cuvîntul polonez *świerzeпа* (*świerzopa*) 'iapă'. ⁴⁶

3. Însușiri psihice ale omului (calități și defecte).

O grupă destul de numeroasă o formează acele adjective de origine slavă care denumesc însușiri morale ale omului. În virtutea caracterului lor expresiv, odată pătrunse în limba romînă, ele au căpătat o largă circulație, extinzîndu-și de cele mai multe ori înțelesul inițial. Printre ele sînt atît adjective care denumesc «calități» ale omului (*vesel*, *mîndru*, *destoinic*, *vrednic*, etc.), cît și adjective care desemnează «defecte» morale (*prost*, *mîrșav* etc.). Totuși, o astfel de clasificare este, într-o oarecare măsură, artificială, căci ea poate fi făcută doar din punctul de vedere al limbii literare contemporane, nu și în plan istoric (*prost* 'simplu' reprezenta inițial o calitate); uneori chiar, acelaș adjectiv poate denumi atît o «calitate», cît și un «defect» (ex. *mîndru*). Iată de ce o clasificare strictă a acestor cuvinte e greu de făcut, fie și pentru faptul că granițele lor semantice sînt adesea foarte largi. Cum am spus mai sus, adjectivele sînt grupate aici pe baza sensului principal și al întrebuintării celei mai curente. În tratarea lor vom scoate însă în evidență și sensurile învechite, care

⁴⁰ Iveković-Broz, I, 344.

⁴¹ Cf. Berneker, I, 352; Vasmer, REW, I, 308.

⁴² DA II, p II, 314.

⁴³ Mladenov, *Бълг. тълк. речник*, I, 219.

⁴⁴ Vezi etimologia: Berneker SEW, I, 52, Vasmer, I, 77.

⁴⁵ Vezi etimologia la Vasmer, REW, II, 594.

⁴⁶ Cf. Brückner, *Slownik etymologiczny*, 536.

de multe ori sînt inițiale (fundamentale) în limbile slave. Vom trece în revistă, la început, pe acelea care, în linii mari, denumesc «calități», după care vor urma celelalte.

Vesel' 1) bine dispus, voios; 2) desfătător, plăcut', precum și veselie, avînd și sensul reg. 'ospăț (la nuntă, etc.)', a (se) (în-) veseli provenite din aceeași rădăcină, corespund v. sl. *веселъ* 'froh, begnadet; vesel, bucuros', *веселіе* 'Freude, veselie, bucurie', *веселити* 'a veseli, a bucura', *веселити сѧ* 'a se bucura, a se veseli'⁴⁷; bg. *весел, веселие* (și *веселия*, f. — avînd și sensul de 'ospăț la nuntă, etc.'), *веселя (се)*; s. -cr. *veseo, vesela*, f.; *veselje* '1) hilaritas; 2) nuptiae, veseliti (se)'⁴⁸; cf. și ucr. *веселий, веселити (ся), весілля* 'nuntă'⁴⁹ etc.⁵⁰.

Mîndru' 1) (inv.) înțelept; 2) plin de încredere, mulțumit de însușirile proprii; 3) trufaș, orgolios; 4) frumos, minunat, falnic, măreț', cu derivatele sale mîndrie' 1) (inv.) înțelepciune; 2) fală, încredere în calitățile proprii; 3) orgoliu, trufie, îngîmfare' (derivat pe teren romînesc), a se mîndri' 1) a se lăuda cu, a se făli; 2) a se îngîmfa; a fi plin de orgoliu', corespunde v. sl. *мѣдръ* 'klug, weise; inteligent, înțelept'⁵¹; bg. *мѣдр, мѣдра*, f.' 1) înțelept, inteligent. 2) cuminte, liniștit' (cf. *мѣдри деца* = copii cumiți), *мѣдря се* '1) a se purta cuviincios, cuminte, liniștit (стоя, държа се мѣдро и смирено. *Мѣдри се като млада булка пред свекър*). 2) a sta în cumpănă'⁵²; s. -cr. *mudar, mudra*, f.' 1) înțelept; deștept, șiret; viclean, prudent, iscusit'⁵³; ucr. *мудрий* '1) înțelept, inteligent; 2) iscusit, făcut cu pricepere; 3) cu calități: frumos, gustos, etc.' (ex. *Росчесав кудрі, росчесав мудрі, і сам до милої пишов. Мудре дерево. Мудрого борщу наварила*)⁵⁴.

Ne-am oprit mai mult la sensurile și exemplele din bulgară, sirbo-croată și ucrainiană, pentru că ele explică, într-o oarecare măsură, evoluția semantică a cuvîntului în romînește. Chiar dacă sensurile noi din aceste limbi nu coincid cu cele din limba romînă, totuși ele se apropie destul de mult și, în tot cazul, arată tendința adjectivului slav de a-și lărgi sensul. În limba romînă cuvîntul *mîndru* a parcurs un drum lung și complicat în ceea ce privește semnificațiile sale.

⁴⁷ Miklosich, *Lex.* 61;., 150 *Hwb.*

⁴⁸ Iveković-Broz, II, 71.

⁴⁹ Hrinčenko, *Словарь української мови* (1925), 183, 184.

⁵⁰ Demn de remarcat este faptul că printre corespondentele indoeuropene ale cuvîntului slav M. Vasmer, *REW*, I, 191, citează, pe lângă leton *vesels'gesund, heil, unversehrt*; sănătos, nevătămat, întreg' — ilir. *Veselia* = Felicitas (nume de pers., după Krahe, *IF.* 57, 113), care reprezintă dezvoltări (*Weiterbildungen*) dintr-o rădăcină i.e. *vesu* — (cf. v. ind. *vásu-* 'gut'). Cf. și H. Krahe, *Die Sprache der Illyrer*, I, Teil: *Die Quellen*. Wiesbaden, 1955, p. 61; Vezi și *Hwb.*, 328. Cercetări ulterioare în domeniul ilir și cel trac ar putea arăta dacă nu cumva avem aici un cuvînt autohton înrudit cu cel slav.

⁵¹ *Hwb.*, 58.

⁵² Gerov, III, 105; Duvernois, 1260; БТР, 400.

⁵³ Rječnik, VII, 120—122.

⁵⁴ Hrinčenko, 988.

E posibil ca în textele vechi sensurile de «înțelept», «înțelepciune» să fi fost livrești și să-și datoreze existența influenței slavone culte. Cf. Fiți... mîndri ca șerpîi (Coresi, Cazania, 1564)⁵⁵. Cf. de asemenea în Codicele Voronețean (1550): *Iară se nescinre de voi lipsitu iaste de mîndrie*, frază care în Biblia de la București (1688) apare modificată astfel; *Iară de se lipsește cineva dentru voi de înțelepciune*⁵⁶.

În textele vechi cuvîntul apare și cu sensul de 'priceput, știutor', care reprezintă prima treaptă în lărgirea sensului său: *Mîndri simt* (= sint) *a face rău, iar a face bine simt neștiutori*. (Propovedanie, c. 1600—1650. Gaster, Chrest. I, 141).

Treapta următoare în evoluția sensului e 'plin de încredere, mulțumit de însușirile proprii' (căci cine e inteligent, priceput, știutor, poate fi și plin de încredere în sine). De aici, înțelesul a evoluat, după toate probabilitățile, în două direcții: una, depreciativă — 'cu încredere exagerată în însușirile proprii, fudul, îngîmfat'. Cf. *Plini de toate nedreptățile... șopotitori, clevețnici, urîți de dumnezeu, dosăditori, măreți, mîndri, începători de răutăți...* (Mss. ante 1618. Gaster, Chrest. rom. I, 50).

A doua direcție a evoluției sensului a dus la o și mai mare lărgire a lui în sens «pozitiv»: 'frumos, minunat, falnic, măreț'. Cf. *Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați se întinde o țară mîndră și binecuvîntată între toate țările*. (Bălcescu, Istoria Romînilor..., Opere, vol. V, 1953, p. 207).

În limba populară (poetică) adjectivul *mîndru* se întrebuițează cu acest din urmă sens ca determinativ al substantivelor *flăcău, fată*, etc.

Cf. *Mîndru ciobănaș*

Din fluier doinaș! (Minăstirea Argeșului).

Mîndră copiliță,

Albă la peliță,

Neagră la cosiță. (Miorița, «Moldova», III, 1922, p. 306).

De aici e un singur pas la substantivizarea adjectivului, care ajunge să însemne: *mîndru* — ' (flăcău, bărbat) drag, iubit', *mîndră* — ' (fată, femeie) dragă, iubită' ⁵⁷.

Cf. *Lună — luniță,*

De-ai fi coroniță

La mîndra-n cosiță. (Cîntec popular, «Gazeta lit.», 15, III, 1956).

⁵⁵ Vezi O. Densușianu, *Hist. de la langue roumaine*, II, 457.

⁵⁶ Exemplele sint date de L. Șăineanu în cunoscuta sa lucrare *Încercare asupra semasiologiei limbei romîne* (Buc. 1887), p. 202 și urm. Folosind un bogat material din textele vechi și din creația populară orală, Șăineanu face o bună prezentare a sensurilor cuvîntului românesc, dar, conform schemei sale el încadrează cuvîntul la capitolul «Degenerarea cuvintelor».

⁵⁷ Cf. și diminutivele *mîndruță, mîndruliță, mîndruliță, mîndruleană*.

Aşa dar, în urma unei lungi «înlănţuiri» (fr. «*enchainement*») ⁵⁸ de sensuri, cuvîntul *mîndru* s-a îndepărtat destul de mult de semnificaţia iniţială. «*Verigile intermediare*» se găsesc însă chiar în limba romînă şi, afară de primul sens, învechit, toate celelalte sînt vii în limba populară şi literară contemporană.

Drag 'iubit, scump, nepreţuit; plin de afecţiune' corespunde v. sl. *дрѣгъ* 'lieb, Feuer, wert (voll); drag, scump (la preţ)' ⁵⁹; bg. *драг* 'drag, iubit, scump' (cf. *драги* *приятелю* = dragă prietene, *на драго сърце* = cu dragă inimă; *драго ми е да гледам* = mi-e drag să privesc) ⁶⁰; s. -cr. *drag* '1) drag; 2) scump (la preţ)' ⁶¹, 3) sloven *drag* 'idem' ⁶²; cf. şi rus. *дорогой*, ucr. *дорогий*, pol. *drogi*, ceh. slovac. *drahy*, care de asemenea au cele două sensuri. Numai limba bulgară (precum şi limba romînă) păstrează un singur sens, pierzînd pe acela de 'scump (la preţ)'. În limba maghiară, în care cuvîntul slav a pătruns de asemenea, *drága* înseamnă în acelaşi timp 'preţios' şi 'carus' ⁶³.

Scump este, într-unul din sensurile sale, sinonim cu *drag*. El are însă mai multe înţelesuri, care, în general, corespund situaţiei din limbile slave: '1. a) care costă mult; preţios; b) zgîrcit, avar (înv.) 2) foarte drag, iubit' ⁶⁴; arom. *scumpu* 'scump, iubit', megl. *scump* ⁶⁵ — sl. com. *skъpъ*, cf. v. sl. *скупость* 'Habgier, Geiz; lăcomie, zgîrcenie' ⁶⁶; bg. *скъп* '1. a) scump (la preţ); b) zgîrcit; 2) drag, scump' ⁶⁷; s.-cr. *skup* '1) scump (la preţ); 2) zgîrcit' ⁶⁸, cf. şi ucr. *скупий*, rus. *скупой* 'zgîrcit; (despre obiecte) sărac', pol. *skąpy*, ceh. *skoupý* etc.

Observăm, deci, că sensul figurat s-a dezvoltat numai în bulgară (şi romînă), în timp ce alte limbi slave au păstrat doar sensul prin (eventual, o nuanţă a lui — ex. rusa). Iată cîteva exemple pentru rom. *scump*, din care se poate vedea cu uşurinţă corespondenţa cu limba bulgară (şi în parte, cu celelalte limbi slave):

1. a) Negustoru-şi pune pinzele' nainte,
Lucrul scump şi harnic unor mine sfinte.
(Eminescu, *Viaţa*).

⁵⁸ Cf. A. Darmesteter, *La vie des mots*, ed. 5, Paris, 1895, p. 76.

⁵⁹ Miklosich, *Lex.* 175; *Hwb.* 22.

⁶⁰ Mladenov, *Бълг. тълм. речн.*, I, 594.

⁶¹ Iveković-Broz, I, 255.

⁶² Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, I, 166.

⁶³ I. Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, Budapest, 1955, I, 160. Cuvîntu *dragoste* corespunde bulg. *дрѣзостъ*. Celelalte derivate, foarte multe la număr, sînt produse pe teren romînesc: *drăguţ*, *drăgălaş*, *a îndrăgi*, *a se (în)drăgosti* etc.

⁶⁴ *Scump* ar fi intrat, mai degrabă, în grupa a cincea. L-am trecut aici, totuşi, din cauza sinonimiei parţiale cu *drag*.

⁶⁵ Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromîn*, p. 81–82; Şt. Mihăileanu *Dicţionar macedo-romîn*, p. 458.

⁶⁶ *Hwb.*, 120; Vasmer, *REW*, II, 654.

⁶⁷ Gerov, V, 184; Andreicin ş. a., *БТР*, 797.

⁶⁸ Iveković-Broz, II, 418.

1. b) 'zgîrcit': Scumpul mai mult păgubește. Scump la tărîțe și ieftin la faină. Cf. și în expresiile Scump la vorbă, scump la vedere.

2) 'foarte drag, iubit':

Scumpă țară și frumoasă,

O! Moldovă, țara mea! (Alecsandri, Adio Moldovei).

Derivatele sînt formate, mai ales, pe baza sensului prim: a (se) scumpi — cf. bg. *скъпя* (ce); *scumpete*, *scumpătate*.

Destoinic (inv. *dostoinic*) '1) vrednic, meritos; isteț, îndemînic. 2) capabil (de a face ceva), competent' corespunde v. sl. *достоникъ* 'wert, würdig, geziemend, gebührend, vrednic, demn, cuvenit'⁶⁹, bg. *достоен* '1) destoinic, capabil; 2) vrednic, meritos'; *достойник* 'om destoinic'⁷⁰; s.-cr. *dostojan*, cf. și ucr. *достойний*, rus. *достойный* etc.

Cuvîntul apare cu sufixul -ic (bg. -ик), substantival la origine, dar care în limba romînă a căpătat și valoare adjectivală (cf. bg. *войн-ик* — rom. *voinic*, etc.).

Sinonim (într-una din accepțiuni) cu precedentul este *vrednic* '1) harnic; capabil, destoinic; 2) demn de...', care corespunde numai unuia din cele două ononime existente în limba bulgară: *вреден* (2) 'vrednic, destoinic', spre deosebire de *вреден* (1) 'dăunător'⁷¹. Etimologic acestea sînt două rădăcini diferite⁷²: în afară de v. sl. *врѣдѣ* 'Schaden, daună', *врѣдѣ* 'dăunător', *Lexiconul* lui Miklosich înregistrează încă o formă *врѣдѣ* 'dignus' (p. 78), cu exemplu dintr-un Nomocanon sîrb-bulg. din sec. XVI. Acest adjectiv se găsește de asemenea în limbile sud-slave moderne: s.-cr. *vrijedan* 'dignus, werth sein; industrius'⁷³, sloven. *vreden* 'würdig, fahig (capabil)', deosebit de *vreden* (< *vred* 'Verletzung')⁷⁴.

Đirz '1) îndrăzneț, curajos, cutezător; aprig, înverșunat; 2) neînduplecat; îndărătnic; 3) mîndru, semeț' corespunde v. sl. *дрѣзѣ* 'kühn, dreist, entschlossen; curajos, đirz, hotărît'⁷⁵, bg. (numai verbul) *дрѣзѣ*, *дрѣзна* 'a îndrăzni, a cuteza'⁷⁶, s.-cr. *drzak*, *drski* (cu sufix), sloven *drz*, *drza*, f. Așa dar, cu excepția slovene, doar limba romînă păstrează adjectivul inițial, fără sufix (cf. încă în cehă și slovacă *drzy*; în schimb, v. pol. *darski*, pol. mod. *dziarski*, rus. *дерзкий*, ucr. *дерзкий*)⁷⁷. În conștiința vorbitorilor romîni adjectivul *đirz* nu se mai leagă direct de verbul a îndrăzni (derivat: *îndrăzneț*),

⁶⁹ Hwb., 22.

⁷⁰ Mladenov, БТР, I, 585.

⁷¹ Mladenov, БТР, I, 347, *Речник на сѣвр. бѣлг. книжовен език*, Sofia, 1955, I, 139–140, Mladenov, Et. 79.

⁷² În afară de dicționarele lui Mladenov, vezi și Miklosich, EW, 384.

⁷³ Iveković-Broz, II, 748.

⁷⁴ Pleteršnik, II, 794.

⁷⁵ Hwb., 22.

⁷⁶ Mladenov, БТР, I, 626.

⁷⁷ Vasmer, REW, I, 343.

care corespunde v. sl. дрѣзньти, bg. дрѣзна și дрѣзая. Cele două cuvinte românești reflectă cele două tratamente ale grupului *ръ* (*ř*) în bulgară: *ѣ* și *ř* (*ir*, *řă*)⁷⁸.

Treaz, inv. *treazv* '1) care nu doarme; 2) care nu e beat; 3) care veghează, atent' corespunde v. sl. трѣзкъ 'sobrius' bg. трезвен, s.-cr. trijezan, cf. și rus. *трезвый* (*трезвый*) etc., avînd, ca și adjectivul slav atît sensul propriu, cît și pe cel figurat: totuși, sensul derivat a trecut, în românește, pe primul plan.

Prost '1) (inv., pop.) simplu; 2) obișnuit, comun; 3) nepriceput, neîndemînic; 4) neînvățat; 5) lipsit de inteligență, fără minte; 6) din popor, de rînd; 7) de calitate inferioară, lipsit de valoare'. Corespondentele slave ale acestui cuvînt polisemantic sînt: v. sl. простъ 'einfältig, einfach, frei, aufgerichtet; simplu, comun, liber, care stă drept în sus (vertical)'⁷⁹; v. rus. *простъ* 'întins, drept (orizontal și vertical); deschis, sincer; liber, nevinovat; simplu, obișnuit; din popor, de rînd, laic'⁸⁰; bg. *прост* '1) simplu; 2) obișnuit; 3) neînvățat; 4) prost, fără minte; 5) din popor, de rînd; 6) de calitate inferioară'⁸¹; s.-cr. *prost* 'simplu, obișnuit; vulgar, grosolan; naiv, prost'⁸²; sloven. *prost*, ucr. *простий*, rus. *простой*, pol. *prosty*, slovac. ceh *prosty* etc. Sensurile cuvîntului romînesc sînt strîns legate de cele originale, existente în limbile slave, de-a lungul istoriei lor. Format din prefixul **pro-* și rădăcina **sto-* 'stare', cuvîntul slav comun (protoslav) *pro-sta* însemna, la început, 'întins, drept', iar apoi, figurat, 'simplu, obișnuit etc.'⁸³, sensuri atestate în v. sl., v. rus. și ucrainiană. În textele slave medievale (rusești, bulgărești, sîrbești) cuvîntul apare și în sensul de '(popor) simplu, laic, mirean (în opoziție cu clerul)', iar în limbile slave de sud (bulg., s.-cr.) apar, cu timpul, și sensurile de 'neînvățat, prost, fără minte', pe care le regăsim și în alte limbi slave (de ex. în rusă — forma simplă *простъ* 'глуповат, недалек')⁸⁴. În limba maghiară același cuvînt de origine slavă — *paraszt* este atestat cu următoarele sensuri, dintre care doar ultimul (singurul azi viu) nu se întîlnește în limbile slave: '1) simplex, rectus; 2) communis, vulgaris, trivialis; 3) rudis, barbarus, inurbanus; 4) indoctus; 5) laicus; 6) rusticus, agrestis, Landmann, țăran'⁸⁵.

⁷⁸ Cf. Rosetti, *Influența*, 73.

⁷⁹ Hwb., 109; cf. Miklosich, *Lexicon*, 706.

⁸⁰ Vezi I. I. Sreznevski, *Материалы для словаря древнерусского языка*, II, 1582–4.

⁸¹ Геров, *Речник*, IV, 313–314; Andreicin ș. a., БТР, trec în primul rînd sensul de prost, neînvățat, după care urmează celelalte (p. 695–6).

⁸² Iveković-Broz, II, 262.

⁸³ Explicația evoluției sensurilor a fost dată încă de A. A. Potrebniia (*К истории звуков русск. языка. III. Этимологические и др. заметки*, extras din «Р.Ф.В.» (1880), Varșovia, 1881, p. 51. Vezi Prebrajenski, *Этимол. сл.* II, 134, Vasmer, REW, II, 444.

⁸⁴ Cf. *Грамматика русского языка*, vol. II (Syntaxa), p. I, Moscova, 1954, p. 446–7.

⁸⁵ Vezi Kniezsa, I/1, 389. Istoria acestui cuvînt a fost studiată într-un amplu articol de P. Király, «Geschichte des ung. Wortes paraszt «Bauer», «Acta linguistica», t. III fasc. 1–2, Budapeșt, 1953, p. 63–123.

În urma celor arătate mai sus, se poate vedea cu ușurință că limba română a împrumutat un cuvânt polisemantic, a cărui evoluție a avut loc paralel cu limbile slave învecinate (în special, bulgara), avînd aceleași cauze lingvistice, psihologice și sociale (sensul «6» romînesc). Schematic, evoluția sensurilor cuvîntului romînesc ar putea fi reprezentată astfel:

1) simplu → 2) obișnuit, comun → 3) nepriceput → 4) neînvățat → 5) fără minte
 → 6) din popor, de rînd.
 → 7) de calitate inferioară (lucruri).

Lipsește din această schemă doar sensul inițial slav — 'drept', pe care-l întîlnim doar în aromîină, unde *mpróstu* înseamnă încă 'în picioare, drept', de ex. *Șidzui 'mprostu dao dzîle*⁸⁶. Lucrul acesta trebuie reținut ca o dovadă a vechimii cuvîntului *prost* în dialectele romînești.

Textele vechi ne dau numeroase exemple cu *prost* în înțelesul de 'simplu'; de ex.:

...A prepune aciașă îndreptare de lege dă pre limba ellinească pre limba proastă romînească. (Îndreptarea legii, 1652).

În acelaș timp, găsim și sensul de 'neînvățat' sau 'fără minte':

La Coresi: C-amu fostu cugetatu și aceasta, ca să fie mai lesne și mai ușoru a ceti și a înțelege pentru oamenii cea proștii. (Evangelhie cu învățătură, 1581).

La Ureche: ...Mai mult proști decît să știe carte. (Ureche, Letopisețul Țării Moldovei)⁸⁷.

Sau: Boul iaste în slujba omului; și iaste prost... (Fiziologul)⁸⁸.

Cu înțelesul 'din popor (opus claselor de sus)':

Dar și aprozii atunce nu era din oameni proști cum sînt acum, ce era tot ficiori de boieri. (Neculce, Letopisețul Țării Moldovei...)⁸⁹.

— 'De calitate inferioară':

... De se va afla unul din dînșii să fie luat unul mai mic pămînt și mai prost. (Îndr. legii, 1652).

Așa dar, atît în limba maghiară, cît și în cea romînă cuvîntul «prost» a intrat cu sensurile sale de bază, care ulterior au evoluat într-o anumită direcție în cele două limbi. În particular, în limba romînă, doar în ultimele secole sensurile de «fără minte; neînvățat; de calitate slabă» au trecut pe primul plan, celelalte trecînd pe planul al doilea: în epoca modernă a pătruns cuvîntul de origine franceză *simplu*, care a înlocuit pe *prost* într-o serie de accepțiuni ale sale. Nu e exclus ca în acest caz să avem, pentru limba literară, o anumită delimitare a sinonimelor.

⁸⁶ St. Mihăileanu, *Dict. macedo-romin*, 317; Dalametra, *Dict. macedo-romin*, 142; Capidan, *El slav în dial. arom.*, 73.

⁸⁷ Ed. P. P. Panaitescu, ESPLA, 1955, p. 58.

⁸⁸ M. Grosu, *Texte de literatură veche romînească* (litogr.), Buc., 1955, p. 234.

⁸⁹ Ed. I. Iordan, ESPLA, 1955, p. 108.

Lacom '1) care mănâncă și bea cu poftă exagerat de mare; nesătul; 2) fig. doritor, dornic (de)' corespunde v. sl. *лакомъ* 'gierig, cupidus, avidus'⁹⁰; bg. *лаком* 'idem', s.-cr. *lakom* etc.

Mîrșav '1) (înv.) slab, costeliv; 2) (reg.) murdar; 3) josnic, ticălos, mișel' corespunde adjectivului bulg. *мършав* '1) slab, costeliv; 2) neroditor (cîmp)'⁹¹; s.-cr. *mršav* '1) slab, costeliv; 2) slab, sărăcăcios, mizer'⁹². În limba romînă cuvîntul a căpătat și un sens nou, figurat, cu valoare emoțională — 'josnic, ticălos, mișel', singurul care persistă în limba literară contemporană⁹³.

Observăm deci, că de cele mai multe ori, astfel de adjective (a căror listă n-am epuizat-o în paragraful de față) își largesc sensul, ca urmare a caracterului lor «expresiv» sau a unor întrebuintări noi, figurate.

4. Determinări ale omului din punct de vedere social.

Din această grupă vom examina doar trei adjective: *slobod*, *bogat* și *sărac*. Fără a insista asupra valorii lor sociale, vom consemna aici doar corespondențele lor în limbile slave (în primul rînd, meridionale).

Slobod (cu derivatele sale: a *slobozi*, *slobozenie*) este cuvîntul vechi, popular, căruia în limba literară modernă i-a luat locul *liber* (neol. fr.-lat.). Etimonul său se găsește în v. sl. *свобода* (indecl.) 'liber'⁹⁴; cf. bg. (cu disimilația *v-l*) *слободен*, *сloboda* *сloboda*; s.-cr. *sloboda*, *slobodan*, *sloboditi*, etc. Cuvîntul a fost împrumutat de asemenea și de limba maghiară *szabad* '1) liber; 2) licet; licitum'⁹⁵.

Bogat '1) care are avere mare, avut (și subst.); 2) (despre lucruri etc.) îmbelșugat, mult, variat; 3) de mare preț 'corespunde v. sl. *богатъ*, bg. *богат* s.-cr. *bogat* etc.⁹⁶

Sărac, înv., reg. *sireac* '1) reg. Banat, Olt. Transilvania sud-vest) orfan⁹⁷; 2) lipsit de bunuri materiale, (și subst.) de jos, din popor (opus: *bogat*), 3) biet, sărman' este, la origine un substantiv (format cu ajutorul sufixului *-ak* din adjectivul *sirā* 'orfan'): bg. *сирак*, 'orfan', s.-cr. *sirak* 'idem'. În aceleași limbi există și alt derivat — bg. *сиромаш*, s.-cr. *siromah* 'om sărac', din care provine rom. *siriman*, *săriman*, *sărman*. Așa dar, chiar în limbile slave, are loc trecerea de la 'orfan' la 'sărac', e drept în alt derivat: acest fapt ușurează explicația evoluției cuvîntului *sărac* în limba romînă, în decursul evului mediu, într-o societate împărțită pe clase. Avînd deja sensul lărgit, *sărac* a putut fi întrebuintat și figurat, cu înțelesul 'biet, nenorocit': cf. *săracul popă!* sau diminutivul: *sărăcuțul de el!*

⁹⁰ Hwb., 50; Miklosich, Lex., 50.

⁹¹ Gerov, III, 89; 402.

⁹² Iveković-Broz, I, 711.

⁹³ Pentru evoluția sensului vezi L. Șăineanu, *Încercare*, p. 209—210.

⁹⁴ Miklosich, Lex., 827, Hwb., 134.

⁹⁵ Kniezsa, I/1, 484.

⁹⁶ Vezi, etimologia: Berneker, SEW, I, 67; Vasmer, REW, I, 98.

⁹⁷ Vezi ALRM, I, 308.

5. Diverse însușiri concrete sau abstracte ale obiectelor în general.

O serie de adjective, cu sensuri concrete sau abstracte, n-au putut fi incluse în grupele precedente, care, după cum am văzut, se întrebuițează mai ales cu privire la oameni (cu excepția grupei a 2-a). De cele mai multe ori, ele sînt poli-semantice și, în această calitate, au o sferă de întrebuițare mult mai largă, aplicîndu-se animalelor, lucrurilor, acțiunilor, noțiunilor abstracte etc. În afară de acestea, există unele adjective, la care tocmai întrebuițarea cu privire la oameni e mai rară, secundară. Iată de ce le-am grupat într-o categorie aparte. Dintre acestea notăm, printre altele:

Pestriț, *pistriț* corespunde, ca sens și rădăcină slav. bis., v. rus. *пѣстрѣ*, bg. *пѣстрѣ*, rus. *пѣстрый* etc.⁹⁸. Cuvîntul rom. presupune însă o formație cu sufixul — *ьсь* (* *рьстрьсь*) de tipul rus. *пестрецъ*, avînd sensul special — 'o anumită ciupercă'. Forma simplă, fără sufix, se păstrează doar în verbul *a* *îm-pestri*, *împistri*, corespunzător bg. *пѣстря*, rus. *пестрить* (a *împestri* e un derivat de la *pestriț*).

Teapăn corespunde slav. bis. — srb. *цѣпѣнѣ* 'rigidus, starr'⁹⁹.

Tîmp '1) tocît, știrbit, neascuțit; 2) (fig.) tîmpit, idiot' corespunde prin ambele sensuri adjectivului slav comun *тѣпѣ*: sl. bis. - srb. *тѣпѣ*, bg. *тѣпѣ*, s.-cr. *тѣп*, rus. *тупой* etc.¹⁰⁰. Pentru al doilea sens, figurat, limba romînă folosește mai ales adjectivul-participiu *tîmpit* (< a (se) *tîmpi*).

Strașnic, cu diversele lui sensuri, corespunde v. sl. *страшнѣ*, bg. *страшен*, *страшник*, s.-cr. *strašan*, rus. *страшный*, etc.

Năprasnic '1) neașteptat, fulgerător; 2) iute, violent, năvalnic; 3) grozav, cumplit' corespunde, cu primul său sens, v. sl. *напраснѣ* 'plötzlich, jäh'¹⁰¹, bg. *нарасен*, s.-cr. *naprasan*, ucr. *напрасний*, rus. *напрасный* etc.¹⁰².

La primele adjective notate mai sus sensurile inițiale sînt concrete, dar cuvintele respective pot căpăta și valori figurate, abstracte. În schimb, ultimele două sînt abstracte.

Așa dar, în limba romînă au pătruns cîteva zeci de adjective din dialectele slave de sud. Dintre acestea, am analizat doar pe cele mai întrebuițate, care fac parte din fondul stabil și comun al limbii romîne: adjective care caracterizează pe om din punct de vedere fizic și moral, adjective referitoare la animalele domestice etc.

Poate că una din caracteristicile principale ale acestor cuvinte este bogăția lor semantică, posibilitatea de a-și extinde întrebuițarea la mai multe clase

⁹⁸ Vezi etimologia, Vasmer, REW, II, 348.

⁹⁹ Vezi Berneker, I, 125, Vasmer, REW, III, 289.

¹⁰⁰ Cf. Vasmer, REW, III, 153.

¹⁰¹ Hwb., 61.

¹⁰² Cf. Vasmer, REW, II, 197, Mladenov, Et. 335.

de obiecte. Din punct de vedere formal, unele sînt la origine substantive (*sărac*), altele, dimpotrivă, ajung să se întrebuițeze și ca substantive (*bogat*, *mîndră*). Lărgirea sensului apare și mai pregnantă prin întrebuițarea celor mai multe adjective în calitate de adverbe, ceea ce le abstractizează și mai mult (cf. *strașnic* de bun; *se simte prost* 'e bolnav' etc.).

În afară de derivatele diminutive (ex. *drag* — *drăguț*, *drăgălaș*), numeroase adjective sînt înconjurate de o întreagă familie de cuvinte, dintre care verbul sau unul din substantive a putut intra direct din dialectele slave (cf. *scump* — *a (se) scumpi*; *scumpete*; *drag* — *dragoste*; *a îndrăgi*, *a se îndrăgosti*).

Acest fapt ne obligă la o studiere multilaterală a familiilor de cuvinte de origine slavă, nu numai din punct de vedere fonetic, ci și din acela al derivației și valorilor lexico-semantic. În notele de față am încercat doar o scurtă caracterizare a adjectivelor de origine slavă din punct de vedere lexico-semantic; celelalte laturi ale problemei au nevoie de cercetări speciale de ordin fonetic și morfologic.

ИМЕНА ПРИЛАЧАТЕЛЬНЫЕ СЛАВЯНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает в настоящей статье имена прилагательные славянского происхождения, распределяя их на несколько категорий: 1) имена прилагательные, обозначающие физические признаки и состояния людей и, шире, одушевленных существ и вещей: *zdravăn* 'здоровый, сильный', *rumen* 'румяный', *scund* 'малорослый, низкий', *slab* 'худой, слабый', *cîrn* 'курносый', *știrb* 'беззубый' и др.; 2) имена прилагательные, выражающие признаки домашних животных (в особенности, масти): *plăvan* 'село-желтый', *rag* 'пегий', *breaș* 'с белым пятном на лбу' и др.; 3) имена прилагательные, выражающие качества людей (абстрактные): *vesel* 'веселый', *mîndru* 'гордый, надменный, красивый', *drag* 'дорогой милый', *scump* 'дорогой', *prost* 'глупый, неученый, плохой, простой' и др.; 4) имена прилагательные, характеризующие людей с точки зрения их общественного положения: *bogat* 'богатый; обильный, сущ. богач', *sărac* 'бедный, жалкий, скудный; сущ. бедняк' и др.; 5) имена прилагательные, выражающие разные конкретные и абстрактные признаки: *peștriș* 'пестрый', *tîmp* 'тупой', *strașnic* 'страшный, невероятный' и др.

Статья не дает полного перечня имен прилагательных славянского происхождения и, тем самым, — полной их классификации, а намечает лишь основные группы, обращая внимание на их значения и семантическое развитие. При их детальном изучении можно прийти к выводу, что имена прилагательные славянского происхождения занимают важное место в лексической системе румынского языка.